

Από τα μέσα της δεκαετίας του 1980 και μέχρι τα τέλη της δεκαετίας του 1990 σημειώθηκε μεγάλη κινητικότητα στο πεδίο της διδακτικής της οικονομικής επιστήμης σε πολλά πανεπιστήμια στις ΗΠΑ.¹⁷ Οι φεμινίστριες οικονομολόγοι έθεσαν το φιλόδοξο στόχο της ριζικής αναμόρφωσης των προγραμμάτων σπουδών στα οικονομικά, με τη χρήση νέων διδακτικών εργαλείων αλλά και με τη διεύρυνση της βασικής θεματικής. Η εκκίνηση της προσπάθειας ήρθε σαν απάντηση σε πολυάριθμα άρθρα κριτικής στα προγράμματα σπουδών που κατέληγαν πως ο συνήθης και πλέον διαδεδομένος τρόπος διδασκαλίας σύμ-

---

¹⁷ Το πρώτο άρθρο με το οποίο ξεκίνησε η κριτική της κυρίαρχης διδακτικής των οικονομικών δημοσιεύτηκε στο *Journal of Economic Education* και γράφτηκε από τη Susan Feiner και τη Barbara Morgan, «Women and Minorities in Introductory Economics Textbooks: 1974-1984».

φωνα με τα ηγεμονικά εγχειρίδια «Εισαγωγής στην Οικονομική Επιστήμη» αναπαρήγαγε και εμπέδωσε τις κυρίαρχες σεξιστικές και ρατσιστικές προκαταλήψεις.

Η δημοσίευση αυτής της κριτικής δεν άφησε αδιάφορους τους ακαδημαϊκούς οικονομολόγους που δίδασκαν στα προβεβλημένα πανεπιστήμια: έκριναν πως θα πρέπει να επανεξεταστεί με τόλμη και ειλικρίνεια ολόκληρο το κυρίαρχο εκπαιδευτικό πακέτο. Στην προσπάθεια αυτή η συνεισφορά της Susan Feiner ήταν καθοριστική. Με τη βοήθεια της Barbara Bergmann οργάνωσαν ομάδα μελέτης της διδακτικής των οικονομικών στην οποία συμμετείχαν διακεκριμένοι και «υπεράνω πάσης υποψίας» ακαδημαϊκοί οικονομολόγοι όπως οι Robert Solow, Lester Thurow, Kenneth Arrow και Alice Rivlin. Η ομάδα τους ονομάστηκε «Επιτροπή για την Αναγνώριση και Ανάδειξη των θεμάτων που αφορούν τα φύλα και τις φυλές στο Πρόγραμμα Σπουδών των Οικονομικών». Η κίνηση αυτή ήταν σημαντική επειδή κατάφερε να βάλει έναν νέο προβληματισμό γύρω από τη διδακτική των οικονομικών πάνω στο χάρτη, και μάλιστα σε ορατό σημείο.¹⁸ Στη συνέχεια, η Susan Feiner με τον Robin Bartlett από το Denison University εξασφάλισαν χρηματοδότηση από το National Science Foundation για να υλοποιήσουν σειρά προγραμμάτων που θα οδηγούσαν σε αναμόρφωση βιβλίων και μεθόδων διδασκαλίας. Για να γίνει αυτό όμως έπρεπε πρώτα οι ίδιοι οι διδάσκοντες (και οι διδάσκουσες) των οικονομικών μαθημάτων να ευαισθητοποιηθούν έναντι των «αθέατων και αθέλητων» προκαταλήψεων που έχουν ως αποτέλεσμα την περιθωριοποίηση των γυναικών και των μη λευκών από το αντικείμενο.

Η κεντρική ιδέα ήταν πως η βασική προσέγγιση της διδασκαλίας «κατά στάδια» δεν επέτρεπε στους φοιτητές και στις φοιτήτριες να αντιμετωπίσουν σύνθετα και αμφιλεγόμενα θέματα γύρω από τα οποία υπάρχει διαμάχη και σύγκρουση. Καθώς διαβαίνουν το κατώφλι του πανεπιστημίου, φοιτητές και φοιτήτριες γνωρίζουν πως για να αποδείξουν πως «είναι καλοί φοιτητές» πρέπει να αναπαράγουν αυτά που ακούνε να λέει το πρόσωπο που τους διδάσκει. Όσοι και όσες δεν συμφωνούν με το περιεχόμενο της διδασκαλίας, συνήθως δεν έχουν τρόπο να το εκφράσουν και κατά συνέπεια νιώθουν περιθωριοποίηση και θυμό. Αυτό είναι κάτι που δεν πρέπει να περνάει απαρατήρητο αν ενδιαφέρεται κάποιος να εκπαιδεύσει σκεπτόμενους ανθρώπους με ικανότητα κριτικής σκέψης.¹⁹ Πώς όμως γίνεται αυτό;

Η φιλόσοφος Sandra Harding στο έργο της «Φεμινισμός και Μεθοδολογία» υποστηρίζει πως ένα κεντρικό διακριτικό στοιχείο της φεμινιστικής έρευνας είναι η προσπάθεια του/της ερευνητή/τριας να βάλει τον εαυτό του/της στη

¹⁸ S. Feiner & B. Roberts, «Using an Alternative Paradigm to teach Race, Gender and Critical Thinking», *The American Economic Review*, May 1995.

¹⁹ S. Feiner & B. Roberts, «Hidden by the Invisible Hand: neoclassical economic theory and the textbook treatment of minorities and women», *Gender and Society*, June 1990.

Η απελευθέρωση της οικονομικής επιστήμης

θέση του ερευνώμενου (δηλαδή του αντικειμένου της έρευνας). Αυτή η επιστημολογική θέση έχει άμεσες συνέπειες και εφαρμογές στη διδακτική και παιδαγωγική μέθοδο που επιλέγει κάποιος. Με αυτή την άποψη κατά νου οργανώθηκαν πολλές συσκέψεις και ημερίδες στο πλαίσιο των σχολών ή των τμημάτων οικονομικής επιστήμης, όπου οι διδάσκοντες έμπαιναν πειραματικά στη θέση των διδασκομένων: έπρεπε να θυμηθούν τι ακριβώς σημαίνει αβεβαιότητα, ανάληψη ρίσκου, αλληλεγγύη και αμοιβαία στήριξη, δηλαδή πτυχές της πραγματικότητας που ζει μια τάξη. Αυτό σήμαινε πως οι διδάσκοντες έπρεπε να ξαναπεράσουν κάποιες δοκιμασίες ανταγωνισμού υπό πίεση αλλά και συνεργασίας, ώστε να βρεθούν σε καταστάσεις ανάλογες με αυτές των φοιτητών και των φοιτητριών τους. Στη διάρκεια αυτής της «άσκησης» συχνά ανακαλούσαν και αφηγούνταν εμπειρίες (θετικές αλλά και αρνητικές) από τα δικά τους φοιτητικά χρόνια, πλευρές της προσωπικής τους ιστορίας που είχαν απωθήσει ή απλώς λησμονήσει... Εκ των υστέρων, ήταν πολλοί και πολλές που ανέφεραν πως ωφελήθηκαν πάρα πολύ από την περιπέτεια αυτή, με άμεσες και ορατές επιπτώσεις στην ποιότητα του μαθήματος και στο βαθμό ανταπόκρισης από πλευράς φοιτητών και φοιτητριών. Και βέβαια σαν αποτέλεσμα αυτής της κοινής προσπάθειας βελτιώθηκε πολύ το κλίμα συνεργασίας και διαλόγου μέσα στο πανεπιστήμιο. Οικοδομήθηκε κάτι πολύτιμο: περισσότερη εμπιστοσύνη.

Το επόμενο βήμα ήταν η προσπάθεια αναμόρφωσης του περιεχομένου και των μεθόδων διδασκαλίας στα εισαγωγικά οικονομικά μαθήματα. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας συχνά οι τάξεις χωρίζονταν σε μικρότερες ομάδες, όπου μικρός αριθμός φοιτητών αναλάμβανε να διαβάσει και να παρουσιάσει συγκεκριμένα θέματα, αφού προηγουμένως μεσολαβούσε μια διαδικασία διαλόγου γύρω από τη σχετική σημασία των επιμέρους επιχειρημάτων. Αυτή η διαδικασία βοήθησε πολύ στην «ενεργό ανάγνωση» και τελικώς στην κριτική απορρόφηση των παρεχόμενων γνώσεων. Ασφαλώς η κριτική ανάγνωση και αφήγηση είναι μια πολύ απαιτητική υπόθεση, για την καλλιέργεια της οποίας χρειάζεται χρόνος, δέσμευση και μακροχρόνια καλλιέργεια εντάσεως προσπάθειας και από τις δύο πλευρές (των διδασκόντων ΚΑΙ των διδασκομένων). Η κριτική σκέψη προϋποθέτει την ικανότητα αναγνώρισης και κατανόησης σύνθετων επιχειρημάτων. Στα οικονομικά αυτό σημαίνει συχνά πως χρειάζεται εξοικείωση με σκέψεις και απόψεις που συχνά είτε δεν υπάρχουν είτε αντιστρατεύονται πλήρως το απόθεμα ιδεών και αξιών που φέρνουν μαζί τους στο πανεπιστήμιο οι νέοι άνθρωποι που έρχονται να σπουδάσουν. Η προσπάθεια να γίνουν οι φοιτητές και οι φοιτήτριες σκεπτόμενα όντα και όχι απλοί παπαγάλοι της αλήθειας του βιβλίου ή του δασκάλου τους είναι μια δύσκολη και απαιτητική δουλειά που δεν μπορεί να γίνει «από μόνη της» αν αφήσουμε τις τάξεις στον αυτόματο πιλότο των εγχειριδίων.²⁰ Θέλει κόπο αλλά υπόσχεται μεγάλη ικανοποίηση.

---

²⁰ Susan Feiner, «Towards a Post-Autistic Economics Education», post-autistic economic review, issue No. 12, March 15, 2002.